

סילבוס - תוכנית הוראה לקורס
עולם הספר בימי הביניים
פרופ' יהודא גלינסקי | המחלקה לתלמוד
The Book in the Middle-Ages | 09-1052-01

הרצאה (זום)	סוג הקורס:
4	היקף נ"ז:
תשפ"ו	שנת לימודים:
שנתי	סמסטר:
ו, 10	יום ושעה
ב, 15	שעת קבלה:
judah.galinsky@biu.ac.il	מייל מרצה:
https://lemida.biu.ac.il	קישור לאתר למדה:

תיאור הקורס ומטרות למידה

תקציר הקורס

מטרת קורס זה היא ללמוד כיצד מחברים ומעתיקים פעלו בימי הביניים כדי ליצור ספרים. איך הם כתבו וכיצד הפיצו ופרסמו את יצירותיהם בתקופה לפני שהיו בית דפוס וחנויות ספרים (או אמזון!). נלמד גם מדוע ניתן למצוא מגוון כזה בעותקים של ספרים מימי הביניים, הרבה יותר מאשר ביצירות מודפסות. לא נעסוק רק במחבר אלא ב"שותפו" לעשיית ספרים – הסופרים, המעתיקים המקצועיים, ותפקידם בהעתקה והפצה של ספרים.

הקורס יעסוק בשלשה נושאים עיקריים: כיצד מחברי ספרים כתבו את עבודותיהם; כיצד הפיצו ופרסמו את ספריהם; וכיצד התייחסו המחברים ליצירותיהם לאחר שהושלמו ופורסמו באופן רשמי. ברוב התחומים הללו, תפקידו של הסופר מימי הביניים הוא מכריע.

מטרות/תוצרי הלמידה

ידע

1. הלומדים ילמדו להכיר את דרכי הכתיבה וההפצה של הספר בימי הביניים.
2. הלומדים יפגשו ויכירו ספרים רבים ומגוונים, חלק מוכרים וחלק לא אבל מזווית שונה ביותר מהרגיל. ילמדו להכיר את המחבר בחדר העבודה שלו.

מיומנויות

1. הלומדים ילמדו כיצד לנתח באופן ביקורתי מקורות ראשוניים שונים על מנת להגיע למסקנות היסטוריות מבוססות.
2. הלומדים יעריכו תהליכים ספרותיים של החכמים על רקע היסטורי ותרבותי.

למידה פעילה - תכנון מהלך השיעורים:

מס' השיעור	נושא השיעור	למידה פעילה	קריאה/ צפיה נדרשת	הערכה תהליכית/מעצבת
1	פתיחה: תיאור הקורס			
2	על מהפכת הדפוס: הטכניקה החדשה		מירי אליאב, מהפכת הדפוס. תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, ספריית האוניברסיטה המשודרת, תש"ס, 2000 י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי – הגהות ומגיהים, פרק ז', עמ' 217-248	
3	על מהפכת הדפוס: מסחר ותחרות		י' יודלוב, תעודה בדבר מכירת ספרי אינקונבולה בנאפולי במאה החמש-עשרה, אסופות, י', תשנ"ז, עמ' עא-פז. י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי – הגהות ומגיהים, פרק ז', עמ' 217-248 מ' גלצר, "ספר הספרים ממגילה למצחף ולדפוס", עמ' 48-55.	

4	על דיוק והגהה סטנדרטיזציה של הטקסט בדפוס (בתנ"ך פרקים, פסוקים ובתלמוד דפים)		שפיגל, שם גלצר, שם א' ברלינר, "השפעת ספרי הדפוס על תרבות היהודים" בתוך א' ברלינר, כתבים נבחרים, ירושלים תשכ"ט, עמ' 112-143 בעיקר עמ' 112-118 ועמ' 128-135 יעקב צ' מאיר, דפוס ראשון: מהדורת התלמוד הירושלמי ונציה רפ"ג 1523 וראשית הדפוס העברי (ירושלים 2022)
5	מהפכת הדפוס: על שליטת הכנסייה, על ספרי זיקוק, צנזורה		א' רז-קרקוצקין, הצנזור, העורך והטקסט: הצנזורה הקתולית והדפוס העברי במאה השש-עשרה, ירושלים תשס"ה, 147-159, 184-195. ד' שפרבר, נתיבות פסיקה: כלים וגישה לפוסק ההלכה, ירושלים 2008, עמ' 63-71
6	סיכום: מורשת הדפוס - הבעיות: השפעת נוסח הדפוסים הראשונים לדורות והבעיה של חוסר מודעות לבעיות נוסח	לימוד בקבוצות	י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי – הגהות ומגיהים, עמ' סוף פרק ז-229 232 וכן עמ' 537-548. ש"ז הבלין, "בין ראשונים לאחרונים בענייני נוסח", מחקרי מורשתנו א (תשנ"ט), עמ' 123-141 (בעיקר עמ' 129-138)
7	על תהליך כתיבתו של ספר בימי הביניים		"Copy" in Brill's New Pauly ק' סירט, מן הכתב אל הספר: הצצה אל עולם כתבי-היד העבריים של ימי-הביניים, ירושלים תשנ"ב, עמ' 11-19, י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי - כתיבה והעתקה, רמת גן תשס"ה, עמ' 15-84
8	על הגניזה הקהירית ודפי טיוטה של משנה תורה		שמואל יהודה פרידמן, "משנה תורה הנוסח הראשון בכתיבת ידו של הרמב"ם" בתוך: הרמב"ם וגניזת קהיר (מרדכי עקיבא פרידמן עורך התשפ"ד).
9	הדוגמה של אברהם מן ההר וספר המנוחה לר' מנוח מדרום צרפת		פנחס רוט, "חכמי פרובנס המאוחרים – הלכה ופוסקי הלכה בדרום צרפת 1215-1348", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית תשע"ב, עמ' 130-141 וכן 107-116.
10	על ספרים או חלקי ספרים שנפוצו בציבור בלי רשות של המחבר לפני שגמרה כתיבתם		י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי - כתיבה והעתקה, רמת גן תשס"ה, עמ' 100-105 ש' אברמסון, "מהם ובהם" (מחקר בתולדות הספר), ספר שלום סיון, ירושלים תש"מ, עמ' 21-3 Richard Sharpe, "Anselm as Author: Publishing in the late Eleventh Century." <i>Journal of Medieval Latin</i> 19 (2009): 1-87. Raffaella Cribiore, "The Dissemination of Texts in the High Empire," <i>American Journal of Philology</i> 140 (2019): 255-290 Judah Galinsky, <i>The Making of a Medieval Bestseller Rabbi Isaac of Corbeil's Pillars of Exile and its Readers</i> (Oxford, 2025), 64-85
11	המקרה של "הפרק הצרפתי" של הסמ"ג בכ"י קיימברידג' של משנה תורה וכ"י לונדון 1056 של הסמ"ק (לשון הרע ולא תחמוד)		Judah Galinsky, "The Significance of Form: R. Moses of Coucy's Reading Audience and his <i>Sefer ha-Mitzvot</i> ," <i>AJS Review</i> 35 (2011): 293-321, במיוחד עמ' 302-304 ו-318-319

12	על ספר שנפוץ בציבור עם רשות המחבר לפני שנגמרה כתיבתם – המקרה של ספר מ'שרים לר' ירוחם		ש' אברמסון, "מהם ובהם" (מחקר בתולדות הספר), ספר שלום סיון, ירושלים תש"מ, עמ' 21-3 י"ד גלינסקי, "ונשתוממתי על המראה בראותי כמה טעויות והשמטות יש בדפוס" : לבירור אופיין של מהדורות "ספר מ'שרים" לר' ירוחם בן משולם", שנתון המשפט העברי, כו (תשסט-תשעא) 147-202	
13	על הכנת כתב היד להפצה – העותק הנקי. ומי העתיקו?		ק' סירט, מן הכתב אל הספר: הצצה אל עולם כתבי-היד העבריים של ימי-הביניים, ירושלים תשנ"ב, עמ' 11-19; י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי – כתיבה והעתקה, רמת-גן תשס"ה, עמ' 85-93.	מטלת ביניים:
14	המקרה המיוחד של שבלי הלקט	מרצה אורח: פרופ' שמחה עמנואל		
15	על הפצת הספר ושוק ספרים בימי הביניים	לימוד בקבוצות	מ' בית-אריה, "האם היו ספריות 'ציבוריות' יהודיות בימי הביניים, ציון, סה, (תש"ס), עמ' 441-451 מלאכי בית-אריה, קודיקולוגיה עברית: טיפולוגיה של מלאכת הספר העברי ועיצובו בימי הביניים בהיבט היסטורי והשוואתי מתוך גישה כמותית המיוסדת על תיעוד כתבי-היד בציוני תאריך, פרק יג: מסירת הטקסט Anthony Ian Doyle, "Publication by members of the religious orders," in: <i>Book production and publishing in Britain: 1375 – 1475</i> , eds. Jeremy Griffiths and Derek Pearsall (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 109-123. Felicity Riddy, "Publication before Print: The case of Julian of Norwich," in: <i>The Uses of Script and Print 1300-1700</i> , eds. Julia Crick and Alexandra Walsham (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 29-49 Pascale Bourgain, "The Circulation of Texts in Manuscript Culture," in <i>The Medieval Manuscript Book: Cultural Approaches</i> , eds. Michael Johnston and Michael Van Dussen (Cambridge UK: Cambridge University Press, 2015), 140-159	
16	הפצת ספרים בצורה מאורגנת לפני תקופת הדפוס המקרה של המאה הט"ו וכן של גניזת קהיר		Judith Olszowy-Schlanger, "User-Production of Hebrew Manuscripts Revisited: the Case of Manuscript Oxford, Bodleian Library, Huntington 200," in David Durand-Guédy and Jürgen Paul, eds., <i>Personal Manuscripts: Copying, Drafting, Taking Notes</i> (Berlin: de Gruyter, 2023), 335-357	
17	האם הבעל סמ"ק אכן הפיץ את ספרו?		עיון באיגרתו לקהילות	
18	"קולופון" של המעתיק והאם באמת רוב הספרים הועתקו על		מלאכי בית-אריה, קודיקולוגיה עברית: (פרק א: ייחודה של הפקת הספר העברי/פרק יג: ההפקה הפרטית והשפעתה על	

	המסירה: סופרים שכירים ומעתיקים (לעצמם)		ידי לומדים לצורך עצמם? דיון בדבריו של מלאכי בית-אריה	
19	מחבר המעדכן את ספרו לאחר שכבר הופץ – תופעת הספר הפתוח		י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי - כתיבה והעתקה, רמת גן תשס"ה, עמ' 109-167 ש' אברמסון, "מהם ובהם" (מחקר בתולדות הספר), ספר שלום סיון, ירושלים תש"מ, עמ' 21-3 Ta-Shma, I.M. "The 'Open' Book in Medieval Hebrew Literature: The Problem of Authorized Editions", <i>Bulletin of John Rylands Library</i> 75 (1993), pp. 17-24	
20	מחבר המעדכן והמשנה את ספרו - המקרה המיוחד של פרוש המשנה של הרמב"ם וכן של משנה תורה		ש' ליברמן, מבוא להלכות הירושלמי, ניו יורק 1947, על פירוש המשניות של הרמב"ם, ש"ז הבלין מבוא למשנה תורה להרמב"ם מדע ואהבה: הספר המוגה, ירושלים- קליבלנד תשנ"ז, עמ' 79-9.	
21	חכם המעדכן את ספרו – המקרה של פרוש רש"י לתורה וכ"י לייפציג ופרוש רש"י לתלמוד	לימוד בקבוצות	אברהם גרוסמן, "הגהות ר' שמעיה ונוסח פירוש רש"י לתורה", תרביץ ס (תשנ"א) 67-98 יצחק פנקובר, "הגהות רש"י לפירוש לתורה", JSIJ 6 (2007), עמ' 1-48 י' פרידמן, "פירוש רש"י לתלמוד - הגהות ומהדורות", ספר רש"י, רמת גן, תשנ"ג, עמ' 175-147.	
22	חכם המעדכן את קוראיו על השינויים שעשה הרי"ף, הרמב"ם במשנה תורה הרמב"ן (על התורה)		עיון במקורות	
23	מחבר שכותב מהדורות רבות של חידושיו לתלמוד – ר' ישעיהו בעל תוספות הרי"ד		י"מ תא-שמע, "רבי ישעיה די טראני וספרו 'תוספות רי"ד'", מחקרי תלמוד ג,ב (תשס"ה) 916-943.	
24	חכמים הכותבים מהדורות מקוצרות של ספריהם – הריטב"א ור' ירוחם		י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי - כתיבה והעתקה, רמת גן תשס"ה, עמ' 189-227 י"ד גלינסקי, "ונשתוממתי על המראה בראותי כמה טעויות והשמטות יש בדפוס" : לבירור אופיין של מהדורות "ספר מישרים" לר' ירוחם בן משולם", שנתון המשפט העברי, כו (תשס"ט-תשע"א) 147- 202	
25	חכמים הכותבים מהדורות משופרות של ספריהם – המקרה של הארחות חיים	מרצה אורח: נתן הירש	ש"ז הבלין, "לעניין הספרים 'כלבו' ו'אורחות חיים'", מבוא לארחות חיים, ענייני שבת, מכון ירושלים תשנ"ו, עמ' מא-סה	
26	חכמים הכותבים מהדורות משופרות של ספריהם – המקרה של הסמ"ג		י"מ פלס, מבוא לסמ"ג השלם, ירושלים תשנ"ג, עמ' 24-17.	
27	שיעור סיכום			

*ייתכנו שינויים בסילבוס בהתאם לקצב ההתקדמות ואפקטיביות הלמידה

ציון סופי

מטלת ביניים	10% מהציון הסופי
מטלה סופית	90% מהציון הסופי

דרישות הקורס

נוכחות והשתתפות בשיעורים. הגשת עבודה סמינריונית. בקורס זה יש חובת נוכחות בכל השיעורים (לפחות 80% מהשיעורים), שתיבדק מדי שיעור.

דרישות קדם

אין

ביבליוגרפיה: תכנים לקריאה, צפיה והאזנה (רצוי עדכני)

ספרות רקע

מלאכי בית-אריה, קודיקולוגיה עברית: טיפולוגיה של מלאכת הספר העברי ועיצובו בימי הביניים בהיבט היסטורי והשוואתי מתוך גישה כמותית המיוסדת על תיעוד כתבי-היד בציוני תאריך. ניתן להורדה בעברית ובאנגלית:

<https://www.academy.ac.il/Shop/Entry.aspx?nodeId=993&entryId=22546>

Paul Bertrand, *Documenting the Everyday in Medieval Europe: The Social Dimensions of a Writing Revolution, 1250-1350*, Brepols 2019

Tamara Morsel-Eisenberg, "The Organization of Halakhic Knowledge in Early Modern Europe the Transformation of a Scholarly Culture" (Ph.D. University of Pennsylvania 2018)

ק' סירט, מן הכתב אל הספר: הצצה אל עולם כתבי-היד העבריים של ימי-הביניים, ירושלים תשנ"ב

ק' סירט, כתבי-היד העבריים של ימי-הביניים: מבוא לתלמיד (באר שבע 2013).